

Osnove nasljeđivanja u rimskom pravu s osvrtom na suvremeno hrvatsko pravo

Matanić, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:059109>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet u Zagrebu
Katedra za rimsko pravo

Iva Matanić

OSNOVE NASLJEĐIVANJA U RIMSKOM PRAVU S OSVRTOM NA
SUVREMENO HRVATSKO ZAKONODAVSTVO

diplomski rad

mentor: prof. dr. sc. Ivana Jaramaz Reskušić

Zagreb, lipanj 2022.

Izjava o izvornosti

Ja, _____ Iva Matanić _____ pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

_____ Iva Matanić, v.r _____

(potpis studenta)

ZAHVALA

Diplomski rad izradila sam samostalno, služeći se znanjem stečenim tijekom studija te literaturom navedenom na kraju rada.

Iskreno se zahvaljujem svojoj dragoj mentorici prof. dr. sc. Ivani Jaramaz Reskušić na pristupačnosti, brojnim stručnim savjetima, strpljenju i potpori pri izradi ovog diplomskog rada.

Također hvala svim prijateljima i kolegama koji su razdoblje studiranja učinili lakšim, a posebno hvala mojoj obitelji na bezuvjetnoj podršci i vjeri u mene!

SAŽETAK

Osnove nasljeđivanja u rimskom pravu s osvrtom na suvremeno hrvatsko zakonodavstvo

Iva Matanić

Nasljedno pravo u objektivnom smislu je skup propisa kojima se regulira prijelaz imovinskih prava i obveza s jednog subjekta na drugi u slučaju smrti, a u subjektivnom smislu ovlaštenje nasljednika da stupi u imovinske odnose koje je imao umrli. Razlikujemo testamentarno (oporučno) i intestatno (zakonsko) nasljeđivanje. Oporučno nasljeđivanje ima prednost pred zakonskim, ali se vremenom javila potreba ograničavanja slobode oporučivanja, da bi se zaštitili interesi ostaviteljevih najbližih srodnika pa je tako stvorena ustanova nužnog nasljednog prava. Tek su Justinijanovim reformama uvedena striktna pravila nužnog nasljednog prava te je rimsko nasljedno pravo u svom završnom obliku dalo podlogu na kojoj se više ili manje izgradilo današnje nasljedno pravo.

Ključne riječi: nasljeđivanje, oporuka, intestatno nasljeđivanje, nužno nasljedno pravo, legat, fideikomis

SUMMARY

Fundamentals of inheritance in Roman law with reference to contemporary Croatian legislation

Iva Matanić

Inheritance law in the objective sense is a set of regulations governing the transfer of property rights and obligations from one subject to another in the event of death, and in the subjective sense, it's the authority of the heir to enter into property relations that the deceased had. There is testamentary and intestate inheritance. Testamentary inheritance takes precedence over intestate inheritance, but over time the need arose to restrict the freedom of testament, in order to protect the interests of the testator's closest relatives, thus creating the institution of the necessary inheritance law. It was only with Justinian's reforms that strict rules of necessary inheritance law were introduced, and Roman inheritance law in its final form provided the basis on which today's inheritance law was more or less built.

Key words: inheritance, testament, intestate inheritance, necessary inheritance law, legacy, fideicomiso

Sadržaj

1.	UVOD.....	1
2.	POVIJESNI RAZVOJ RIMSKOG NASLJEDNOG PRAVA.....	2
3.	STJECANJE NASLJEDSTVA I PRAVNI POLOŽAJ NASLJEDNIKA	4
4.	POZIVANJE NA NASLJEDSTVO OPORUKOM	6
4.1.	POJAM I POVIJESNI RAZVOJ OPORUKE.....	6
4.2.	VRSTE OPORUKA.....	7
4.3.	SPOSOBNOST OPORUČIVANJA I SPOSOBNOST BITI NASLJEDNIKOM.....	8
4.4.	SUPSTITUCIJA (zamjena nasljednika).....	10
4.5.	NIŠTAVOST OPORUKE.....	12
4.6.	OPOZIV OPORUKE.....	12
5.	POZIVANJE NA NASLJEDSTVO TEMELJEM ZAKONA (Intestatno nasljeđivanje).....	13
6.	ZAKONSKO NUŽNO NASLJEDNO PRAVO (nasljeđivanje <i>contra tabulas</i>).....	15
7.	STJECANJE NASLJEDSTVA.....	18
7.1.	PRAVNI POLOŽAJ NASLJEDNIKA.....	20
7.2.	PRAVNA ZAŠTITA NASLJEDNIKA.....	22
8.	ZAPISI I DAROVANJA ZA SLUČAJ SMRTI.....	24
8.1.	LEGATI (<i>legatum</i>).....	24
8.2.	FIDEIKOMISI (<i>fideicommissum</i>).....	27
8.3.	DAROVANJE ZA SLUČAJ SMRTI (<i>donatio mortis causa</i>).....	29
9.	OSVRT NA HRVATSKO NASLJEDNO PRAVO	30
9.1.	NASLJEĐIVANJE NA TEMELJU OPORUKE	30
9.2.	NUŽNO NASLJEDNO PRAVO.....	31
9.3.	ZAKONSKO NASLJEDNO PRAVO.....	32
10.	ZAKLJUČAK	33
11.	LITERATURA.....	34

1. UVOD

Nasljedno pravo je skup propisa kojima se regulira prijelaz imovinskih prava i obveza s jednog subjekta na drugi u slučaju smrti. Za razliku od navedenog, nasljednog prava u objektivnom smislu riječi, u subjektivnom smislu pod nasljednim pravom podrazumijeva se ovlaštenje nasljednika da stupi u imovinske odnose koje je imao umrli. Znači, nasljeđivanje je stupanje u sva prava koja je imao umrli, pri čemu se misli na ona prava koja su prenosiva (iz tog razloga predmetom nasljeđivanja ne mogu biti npr. javna prava, prava iz statusnih i obiteljskih odnosa, neka stvarna te obvezna prava sa strogo osobnom činidbom). Zbog toga se nasljeđivanje naziva i univerzalnom sukcesijom, koja je najvažnija u nasljednom pravu.

Pravna osnova za stjecanje nasljedstva može biti dvojaka:

- poseban pravni posao što ga je napravio ostavitelj – oporuka (testamentarno nasljeđivanje)
- opći pravni propis (zakonsko nasljeđivanje)

U svom povijesnom razvoju, prvotno je prednost imalo zakonsko (intestatno) nasljeđivanje. Kasnije se javlja i počinje igrati sve veću ulogu oporučno nasljeđivanje. Potom, zbog pretjerane slobode ostavitelja da raspolaže imovinom kako želi, dolazi do toga da su u nekim slučajevima pogođeni njegovi najbliži srodnici pa je, da se doskoči tom problemu, stvoreno i nužno nasljedno pravo.¹ Osim stupanja u nasljedstvo kao cjelinu, zakonodavstvom je uređeno i stjecanje pojedinih stvari iz nasljedstva odnosno pojedinih imovinskih prava na temelju zapisa (legata). Zapisi su namjene pojedinih imovinskih predmeta učinjene iz darežljivosti naredbom posljednje volje na teret nasljednika. Stjecanje zapisa je po pravilu pravno uvjetovano time da nasljednik stupi u nasljedstvo. Ostavitelja predstavlja samo nasljednik, a ne zapisovnik (legatar). Dosljedno tome zapisovnik ne odgovara za dugove ostavine, makar bi iz ostavine dobio više nego sam nasljednik. Zato vrijedi pravilo da zapisi imaju učinak samo ako aktiva ostavine prelazi pasivu, pri čemu se vjerovnici ostavine imaju pravo namiriti pred zapisovnicima.

¹ Sam naziv “nužno nasljedno pravo“, iako uobičajen, nije pojmovno najsretniji. On se, naime, odnosi samo na obvezu ostavitelja da određenim srodnicima ostavi tzv. nužni dio, ali ne i na položaj nasljednika, kojemu je ostavljeno na volju da taj dio traži ili ne traži. Prema tome, to pravo s gledišta nasljednika nema karakter nužnog, nego posve dispozitivnog prava. Slična je situacija i s nazivom „zakonsko nasljedno pravo“, jer nije u prvom redu zakon taj koji daje pravo na nasljeđe, nego neki odnos između ostavitelja i nasljednika (npr. određeni stupanj srodstva, brak i sl.), dakle neke socijalne činjenice koje zakon priznaje kao razlog nasljeđivanja. Zbog toga je bolje ovaj dio nasljednog prava nazivati intestatno; tj., neoporučno nasljedno pravo. Romac, Ante. Rimsko pravo. Zagreb: Pravni fakultet, 1998., str. 417.

2. POVIJESNI RAZVOJ RIMSKOG NASLJEDNOG PRAVA

Danas je vladajuće mišljenje da je početni oblik rimskog nasljednog prava bilo zakonsko pravo članova kućne zajednice na obiteljsku imovinu.² Naime, članovi kućne zajednice (*sui heredes*³) bili su pod vlašću *patris familias* te za njegova života smatrani suvlasnicima u obiteljskoj imovini, a njegovom smrću postali su *sui iuris*.⁴ Prema tome, Eisner i Horvat dalje navode kako nasljedstvo nije u pravom smislu ono što su *sui heredes* stjecali smrću *patris familias*, nego je zapravo njihovo latentno vlasništvo njegovom smrću postalo stvarnim, odnosno, time su dobili slobodno raspolaganje svojim suvlasničkim dijelovima. Zbog svega navedenoga, *sui heredes* nisu imali potrebu poduzimati bilo kakve pravne radnje da bi stekli nasljedstvo nego su čak i protiv svoje volje postajali nasljednicima po smrti *patris familias*.⁵ Postojali su i drugi nasljednici, *extranei heredes*, kojima se nasljedstvo najprije ponudilo (*hereditas defertur*), a oni su ga stjecali tek onda kada, i ako, bi ga valjanim pravnim činom primili (*aditio hereditatis*).⁶

Rimsko nasljedno pravo temeljilo se dakle na raspadu rodovske organizacije s jedne strane na kućnoj zajednici, a s druge strane na agnatskoj vezi – u pomanjkanju *sui heredes* nasljednici su bili *agnati proximi*⁷, a u pomanjkanju agnata, *gentiles*⁸. Potomci *patris familias* koji na bilo koji način istupe iz kućne zajednice (uslijed emancipacije ili adopcije ili uslijed udaje u manus – brak, ako se radilo o kćeri) samim time gube i pravo na nasljeđivanje.⁹ Takav nasljedni sustav utvrđuje i Zakonik XII ploča.

Eisner i Horvat dalje objašnjavaju kako se uz zakonsko već javilo i oporučno (testamentarno) nasljeđivanje. Najstariji oblici oporuke su: a) oporuka sačinjena pred narodnom skupštinom (*comitia calata*), b) oporuka uz sudjelovanje *pontifex-a maximus-a* (*testamentum calatis comitiis*) i c) oporuka vojnika sačinjena u ratu bez formalnosti (*testamentum in procinctu*).¹⁰

² Eisner, Bertold; Horvat, Marijan. Rimsko pravo. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1948., str. 470.

³ *Sui heredes* – npr. supruga u manus – braku, djeca rođena, adrogirana i adoptirana, unuci ranije umrlih ili emancipiranih sinova. *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, str. 471.

⁷ *Agnati proximi* – drugi nasljedni red; ostaviteljeva braća i sestre te potomci braće i sestara tj. srodnici koji nisu živjeli u istoj porodici, ali su nekad skupa s ostaviteljem, sami ili preko svojih predaka, pripadali jednoj obiteljskoj zajednici. Romac. Rimsko. str. 420.

⁸ *Agnata gentiles* – treći nasljedni red; pripadnici istog roda. *Ibid.*

⁹ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 470 – 471.

¹⁰ *Ibid.*

Mnogo kasnije dolazi do oporuke u obliku mancipacije (*testamentum per aes et libram*).¹¹ Spomenuta oporuka nastala je tako što je ostavitelj pravnim poslom mancipacije (pravni posao *inter vivos*) prenio imovinu na osobu svog povjerenja (*familiae emptor* – kupac obiteljske imovine). Ostavitelj je potonjoj osobi nalagao kako da s tom imovinom postupi nakon njegove smrti, točnije prenosio ju je nasljedniku koji mu je bio označen¹². Time je za rimsko nasljedno pravo stvoreno značajno načelo neograničene slobode oporučivanja. Nije bilo pravnog sredstva kojim bi se *familiae emptor* natjerao na ispunjenje preuzete obveze jer se u staro doba taj posao temeljio samo na međusobnom povjerenju.¹³

Zakonsko nasljedno pravo na podlozi agnatske veze odgovaralo je zatvorenoj prirodnoj privredi i velikim obiteljskim zajednicama (*consortium*) te je s vremenom (promjenom socijalnih prilika, u već razvijenom privatnom vlasništvu i većem obujmu robno – novčanih odnosa) postalo nesuvremeno; pokazalo se neadekvatnim, čak i nepravičnim.¹⁴ Postupno se napustio starinski princip agnacije kao osnove nasljeđivanja te se prešlo na krvno srodstvo (*cognatio*) kao bitan faktor za stjecanje svojstva intestatnog nasljednika. Pretor je to ostvario putem ustanove *bonorum possessio* (posjed ostavinske imovine) te se time razvilo rimsko nasljedno pravo prema novim shvaćanjima pri čemu se priznavalo pravo nasljeđivanja i srodnici umrloga koji nisu bili nasljednici po *ius civile* tj. neagnatskim krvnim srodnici.¹⁵ Pri tome, pretorsko pravo nije stavljal van snage nasljedno pravo *iuris civilis* nego je svoj nasljedni sustav ugradilo u nasljedni sustav po *ius civile*. Tako je nastao mješoviti nasljedni sustav (uz zakonsko nasljedno pravo po *ius civile* tj. na podlozi agnatskog srodstva, važila je i *bonorum possessio* pretorskog prava na podlozi krvnog srodstva).^{16 17}

Eisner i Horvat navode kako je carsko pravo pripremilo stapanje obaju nasljednih sustava. Naime, svojim reformama je zahvatilo nasljedno pravo po *ius civile* i pretorsko nasljedno pravo. Carsko pravo izgradilo je novu ustanovu – ustanovu fideikomisa tj. neformalnog zapisnog prava koje je sve više potiskivalo legate tj. formalne zapise *iuris civilis*.¹⁸

¹¹ *Ibid.*, str. 472.

¹² *Ibid.*

¹³ Romac. Rimsko. str. 430.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*, str. 421.

¹⁷ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 472. – 473.

¹⁸ *Ibid.*

Justinijanovo zakonodavstvo provelo je stapanje civilnog i pretorskog nasljednog prava i stvorilo jedan posve novi sistem nasljeđivanja.¹⁹ Glavna novost su bitne unutrašnje promjene koje se sastoje u tome da su ukinuti i posljednji ostaci nasljeđivanja po agnatskom načelu i određeno je da će ubuduće *ab intestato* nasljeđivati samo krvni srodnici.²⁰ Dakle, kognacija se na kraju razvoja rimskog prava pojavljuje kao jedini temelj nasljeđivanja.²¹ Kako Romac navodi, time prestaje svaka razlika, bolje rečeno diskriminacija nasljednika po spolu, jer se potpuno izjednačuju muški i ženski srodnici i kao ostavitelji i kao nasljednici.²² Po Justinijanovom pravu provedeno je stapanje legata *iuris civilis* i fideikomisa carskog zakonodavstva te postoji samo jedna vrsta zapisa koja nosi nazive obiju ranijih vrsta tj. zove se i *legatum* i *fideicommissum* (ti nazivi su sada po značenju identični).²³

3. STJECANJE NASLJEDSTVA I PRAVNI POLOŽAJ NASLJEDNIKA

Eisner i Horvat objašnjavaju da je potrebno ostvariti nekoliko pretpostavki kako bi moglo doći do nasljeđivanja: a) smrt ostavitelja, b) sposobnost ostavitelja imati nasljednike, c) sposobnost biti nasljednikom, d) pozivanje na nasljedstvo (*delatio*) i e) prihvrat nasljedstva (*aditio hereditatis*); potonja ako je rob bio postavljen za nasljednika.²⁴ Sve navedene pretpostavke u nastavku će biti detaljnije razrađene.

Prva pretpostavka, već spomenuto bila je, da je pravni subjekt imovine umro. Ostaviteljevu smrt trebalo je pozitivno dokazati.²⁵

Druga od njih je ostaviteljeva sposobnost da bude naslijeđen. Po klasičnom pravu tu sposobnost je imao samo građanin *sui iuris*. Nasljednika nisu mogli imati: robovi, peregrini, *capite deminuti*, a po klasičnom pravu i *filii familias* kao osobe *alieni iuris*.²⁶

Sposobnost biti nasljednikom imali su samo rimski građani (dakle, ne peregrini). Tu sposobnost nisu imali ni robovi ni *capite deminuti*, a po klasičnom pravu ni osobe *alieni iuris*. Nadalje, rob je mogao biti postavljen nasljednikom uz uvjet puštanja na slobodu. Inače su robovi

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

²² Romac. Rimsko. str. 426.

²³ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 473.

²⁴ *Ibid.*, str. 477.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*

mogli, kao i kućna djeca, biti postavljeni nasljednicima samo tako da su nasljedstvo stjecali svome gospodaru, odnosno *patri familias*. Carsko zakonodavstvo dovelo je do toga da su kućna djeca dobila potpunu sposobnost biti nasljednicima.²⁷

Četvrta u nizu pretpostavki bila je pozivanje određene osobe da bude nasljednikom (*delatio*).²⁸ Međutim, to ne dovodi uvijek do toga da određena osoba stvarno i postane nasljednikom budući da se nasljedstvo toj osobi nudi (*defertur*), a uz to je potrebno i da nasljednik prihvati ostavinu.²⁹ Taj akt prihvata naziva se *acquisitio*. U rimskom pravu se u vezi s delacijom i akvizicijom razlikuju dvije skupine nasljednika.³⁰ Jedni od njih moraju prihvatiti ostavinu tj. ona im pripada *ipso iure*, u samom času delacije (delacija se poklapa s akvizicijom) pa se stoga ti nasljednici nazivaju *heredes necessarii*.³¹ Nasuprot tome, druga skupina nasljednika mogla je po svojoj volji prihvatiti ili ne prihvatiti ostavinu pa su oni nazvani *heredes voluntarii*.³² Nadalje nam Romac objašnjava da civilno pravo nije određivalo neki poseban oblik ili način izjašnjavanja o prihvatu nasljedstva, ali su se u praksi obično koristila dva načina prihvata, od kojih je jedan bio formalistički (*cretio*), a drugi neformalan (*pro herede gestio*).³³ Formalni čin nastupa nasljedstva bio je potreban samo u slučaju ako je to ostavitelj u oporuci izričito propisao kao uvjet za imenovanje nasljednikom. *Cretio* je pomalo padala u zaborav pa je početkom 5. stoljeća nove ere bila ukinuta, stoga se u Justinijanovu pravu i ne spominje.³⁴

²⁷ *Ibid.*, str. 478.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Romac. Rimsko. str. 444.

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

4. POZIVANJE NA NASLJEDSTVO OPORUKOM

4.1. POJAM I POVIJESNI RAZVOJ OPORUKE

Oporuka (*testamentum*) jest jednostrani pravni posao *mortis causa* kojim ostavitelj određuje nasljednika svoje imovine.³⁵ Po rimskom pravu to je izrazito formalistički posao *iuris civilis*.³⁶ Bitan sadržaj oporuke jest imenovanje nasljednika (*heredis institutio*), jednog ili više njih, na kojega, ili na koje prelaze sva nasljeđiva prava i obveze ostavitelja i koji stoga ima svojstvo univerzalnog sukcesora.³⁷

Staro rimsko pravo poznavalo je samo javnu oporuku sačinjenu pred narodnom skupštinom (*comitia curiata*), uz sudjelovanje pontifex-a maximus-a.³⁸ Oporuka pred komicijama još uvijek nije značila slobodu oporučivanja, jer je za imenovanje nasljednika trebalo odobrenje komicija.³⁹ Eisner i Horvat u svom udžbeniku objašnjavaju kako je do pune slobode oporučivanja dovela tek privatna oporuka tj. mancipaciona oporuka (*testamentum per aes et libram*).⁴⁰ Ostavitelj je ispočetka pomoću mancipacione oporuke mogao raspolagati samo o pojedinim stvarima ostavine u korist onih kojima je namijenio ostavinu.⁴¹ Autori nadalje zaključuju kako mancipaciona oporuka isprva nije bila prava nasljednička oporuka nego samo zapisovnička oporuka, budući da ostavitelj nije mogao odrediti prijelaz ostavine kao cjeline na svoje nasljednike.⁴² *Testamentum per aes et libram* je sačuvala formalnosti i kada je postala pravom nasljedničkom oporukom. Čin oporučivanja vršio se i nadalje mancipacijom, uz sudjelovanje *familiae emptora*, *libripensa* i petorice svjedoka, ali se sve češće običavalo da ostavitelj svoju posljednju volju napiše na pločici od voska. Na taj oblik oporuke nadovezale su se reforme pretorskog prava koje su dovele do njezina novog oblika. Naime, mancipaciona oporuka imala je oblik dvostranog pravnog posla tj. ugovora jer je kod toga morao sudjelovati *familiae emptor*, kao stranka koja je trebala očitovati svoj prihvata. Pretorsko pravo je *familiae emptora* i formalno pretvorilo samo u svjedoka; bilo je

³⁵ *Ibid.*, str. 428.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Horvat, Marijan; Petrak, Marko. Rimsko pravo. 17. izd., Zagreb: Pravni fakultet, 2022., str. 359.

³⁸ Romac. Izvori. str. 479.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 480.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

potrebno samo da oporučitelj pred sedam svjedoka označi ispravu kao svoju oporuku. Tako je po pretorskom pravu oporučivanje postalo jednostranim pravnim poslom.⁴³

4.2. VRSTE OPORUKA

Kako Romac sažeto prikazuje, postoji više oblika redovnih i izvanrednih oporuka.⁴⁴ Redovita privatna oporuka morala je biti načinjena pred sedam svjedoka, a mogla je biti usmena ili pismena.

a) Usmena privatna oporuka (*testamentum nuncupativum*) pravljen je u prisustvu svih sedam svjedoka⁴⁵ kojima je ostavitelj morao jasno i razumljivo izjaviti svoju posljednju volju i odrediti nasljednika.⁴⁶

b) Pismena oporuka mogla se sastaviti ili kao vlastoručna (nije ju bilo potrebno potpisati ako je u njoj istaknuto da ju je napisao sam ostavitelj) ili ju je mogao napisati i netko treći (ostavitelj ju je morao potpisati).⁴⁷

c) Javne oporuke imale su dva oblika: *testamentum apud acta conditium* (nastajala tako da je ostavitelj izjavu svoje posljednje volje dao pred sudskim službenikom ili pred službenikom gradske uprave – municipijum, koji bi o tome načinili zapisnik i tako napravljenu ispravu čuvali u arhivi) i *testamentum principi oblatum* (oporuka koju je stranka napisala i s molbom uputila carskoj kancelariji da bi tamo bila čuvana).⁴⁸

Uz spomenute, redovite, oblike oporuka, Romac dalje navodi i izvanredne oporuke, od kojih je najpoznatija i najčešće upotrebljavana bila vojnička oporuka (*testamentum militis*).⁴⁹ Formalnost pravljenja oporuke ublažena je za vojnike zbog njihove potpune neupućenosti u pravo.⁵⁰ Stoga oni, makar i ne poznavali zakonom određeni broj svjedoka i ne vodili računa o drugim formalnostima koje se tiču oporuka, mogu pravovaljano napraviti oporuku, ali samo dok

⁴³ Romac. Rimsko. str. 432.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Svjedoci su morali biti odrasli rimski građani, neporočni, djelatno sposobni muškarci. Nisu smjeli biti bliži srodnici niti podređeni vlasti ostavitelja. Morali su biti posebno pozvani te svi zajedno prisustvovati činu pravljenja oporuke. *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Justinijan. Institucije, 2, 11. Zagreb: Biblioteka Latina et Graeca, 1994., str. 173.

se nalaze na ratnom pohodu. Takva je oporuka mogla biti i usmena i pismena, a svjedoci nisu bili potrebni.⁵¹

Manje formalnosti bile su potrebne i za oporuku pravljenju na selu (*testamentum ruri conditum*).⁵² Oporuka je u tom slučaju bila valjana i sa pet svjedoka. Razlog tome bila je slaba pismenost i mali broj ljudi u seoskim naseljima.

Nasuprot tome, za neke oporuke bile su potrebne veće formalnosti od uobičajenih. Tako je za oporuku nepismenih i slijepih trebalo pozvati još jednog (osmog svjedoka), koji je za nepismenog potpisao oporuku, dok bi za slijepog on i pročitao i supotpisao oporuku.⁵³

4.3. SPOSOBNOST OPORUČIVANJA I SPOSOBNOST BITI NASLJEDNIKOM

Kao što i sam Romac kaže, da bi se oporukom moglo omogućiti da se prava i obveze umrlag prenesu na imenovanog nasljednika, bilo je potrebno da se ispuni čitav niz pretpostavki.⁵⁴ Tu prije svega spada pitanje sposobnosti pravljenja oporuke, odnosno mogućnosti da netko bude imenovan nasljednikom (*testamenti factio activa* i *testamenti actio passiva*), zatim pitanje je li imenovani nasljednik podoban, tj. je li dostojan da primi nasljedstvo (*incapacitas, indignitas*), kako je izvršeno postavljanje nasljednika (*heredis institutio*), odnosno kako je utvrđen sadržaj oporuke. Ako su sve te pretpostavke u redu, radilo se o valjanoj oporuci. U protivnom, oporuka je bila ništava od početka ili je naknadno ostala bez učinka.⁵⁵

Testamenti factio activa pripadala je samo rimskim građanima koji su bili punoljetni i *sui iuris* (izuzetak je vojnik, koji je mogao biti *alieni iuris*).⁵⁶ Pravo pravljenja oporuke nisu imali oni koji su bili podložni vlasti nekog drugog; čak ni onda kada bi im roditelji (preci) to dozvolili (izuzimajući vojnike koji su pod očinskom vlašću, jer je njima u pogledu imovine stečene u vojnoj službi carskim konstitucijama dozvoljeno praviti oporuku, a kasnije je to pravo priznato i veteranima).⁵⁷ Nadalje, Justinijan ističe da oporuku ne mogu praviti nedorasle (nepunoljetne) osobe budući da nemaju punu moć rasuđivanja, kao ni duševno bolesni, jer nemaju pameti. Također ni rasipnik kome je zabranjeno upravljanje svojom imovinom ne može praviti oporuku.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Romac. Rimsko. str. 433.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*, str. 435.

⁵⁷ Just. Inst., 2, 12., str. 177.

Ni gluhi, ni nijemi, ni slijepi nisu mogli uvijek praviti oporuku, ali u određenim slučajevima i na predviđen način su mogli.⁵⁸ Oporuka osobe koja je pala u neprijateljsko zarobljeništvo nije bila valjana ako je napravljena tamo, makar se ta osoba kasnije i vratila iz zarobljeništva.⁵⁹ Žene su tek po Justinijanovom pravu imale potpunu slobodu oporučivanja. Propisi o *testamenti factio* spadali su u javno pravo (*ius cogens*), što znači da stranke nisu u tome mogle ništa izmijeniti.⁶⁰ To svojstvo moralo je postojati i u trenutku pravljenja oporuke i trajati sve do smrti jer bi inače oporuka kasnije ostala nevaljanom.⁶¹

Testamenti factio passiva je u prvom redu pripadala rimskim građanima. Neodređene osobe (*personae incertae*) nije bilo dopušteno imenovati nasljednicima.⁶² Eisner i Horvat objašnjavaju kako su se takvim osobama smatrali *postumi* tj. oni koji su se rodili nakon smrti ostavitelja, kao i pravne osobe. Međutim, protekom vremena, jednima i drugima je u sve većem opsegu priznata sposobnost da budu nasljednici.⁶³ Pasivna testamentifikacija morala je postojati u času pravljenja oporuke i ostati sve do prihvata nasljedstva.⁶⁴

U nekim slučajevima određene osobe imale su pasivnu testamentifikaciju, drugim riječima, mogle su biti postavljene za nasljednika, ali ipak nisu mogle steći odnosno zadržati nasljedstvo zbog određenih smetnji. *Incapacitas* je svojstvo koje je tim osobama (*incapaces*) priječilo stjecanje imovine oporukom.⁶⁵ *Incapaces* su bili u prvom redu, po Augustovim ženidbenim zakonima, neženje (*caelebes*) i oženjeni bez djece (*orbi*) koji nisu udovoljili propisima tih zakona. Neoženjeni nisu mogli stjecati ništa, a *orbi* samo polovicu. Njihovi upražnjeni dijelovi zovu se *caduca*. Oni su pripadali ili drugim sunasljednicima koji su imali djece ili fisku.⁶⁶

Romac navodi i drugi razlog koji je onemogućavao da netko ostane nasljednikom na osnovi oporuke – *indignitas* (nedostojnost).⁶⁷ To se svodi uglavnom na odnos nasljednika prema ostavitelju (npr. ako nasljednik natjera ili na drugi način prisili ostavitelja da napravi oporuku, liši ga života ili neosnovano pokrene spor po *querella inofficiosi testamenti*).⁶⁸

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.* str. 179, 181.

⁶⁰ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 486.

⁶¹ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 364.

⁶² *Ibid.*

⁶³ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 486.

⁶⁴ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 364.

⁶⁵ Romac. Rimsko. str. 436.

⁶⁶ Horvat. Rimsko. str. 406.

⁶⁷ Romac. Rimsko. str. 436.

⁶⁸ *Ibid.*, str. 437.

Posljednja pretpostavka, kako neki rimski pravници navode „glava i osnova oporuke“, je *heredis institutio* (imenovanje nasljednika)⁶⁹. Odredbe koje su u oporuci bile stavljene ispred imenovanja nasljednika nisu bile valjane.⁷⁰

U Justinijanovo doba, nasuprot tome, postavljanje nasljednika nije više moralo biti na početku oporuke.⁷¹

Neodređene osobe ne mogu biti postavljene za nasljednika.⁷² Na primjer, kad bi se reklo ovako: „Neka bude moj nasljednik onaj tko prvi dođe na moj pogreb.“⁷³ Naime, ostavitelj mora imati jasnu predodžbu. Isto tako se ne može ni grad ni gradsko vijeće postaviti za nasljednika jer je to neodređena zajednica. Bogovi se također ne mogu postaviti za nasljednike, izuzev onih kojima je senatskim mišljenjima ili carskim konstitucijama dozvoljeno da se postave za nasljednike.⁷⁴

4.4. SUPSTITUCIJA (zamjena nasljednika)

Ostavitelj je, kaže Romac, imao ovlaštenje postaviti drugog nasljednika, trećeg, itd., za slučaj da onaj koji je postavljen na prvo, odnosno drugo ili dalje mjesto ne prihvati nasljedstvo (*casus voluntatis*) ili ga ne bude mogao prihvatiti (*casus impotentiae*).⁷⁵ Gaj nam daje sljedeći primjer za to: „Ticije, budi moj nasljednik i prihvati se nasljedstva u roku od sto dana, od dana kada budeš saznao ili mogao. Ako se ne prihvatiš, lišavam te nasljedstva. Tada neka Mevije bude nasljednik i neka se prihvati u roku od sto dana.“ itd. i na taj način ostavitelj može odrediti onoliko supstituta koliko hoće.⁷⁶

Maloljetnoj djeci može se ne samo postaviti substitut, nego i više od toga, tj., makar oni i postali nasljednici, ali ako umru prije punoljetnosti, njih može netko drugi naslijediti.⁷⁷

⁶⁹ Imenovanje nasljednika moralo se izvršiti na točno određen način, u zapovjednom tonu i to na latinskom jeziku (obično u obliku „*Titus heres esto*“). S vremenom se počelo odstupati od te strogosti, a te formalnosti u potpunosti je ukinuo tek Justinijan. *Ibid.*, str. 438.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Boras; Margetić. Rimsko. str. 257.

⁷² Romac. Izvori. str. 487.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Romac. Rimsko. str. 438.

⁷⁶ Gaj. Institucije, 2, 174. Beograd: Nolit, 1982., str. 137.

⁷⁷ Na primjer: „Moj sin Ticije neka bude moj nasljednik. Ako moj sin ne postane moj nasljednik ili ako postane moj nasljednik pa umre prije nego što bude punoljetan, onda neka Sej bude nasljednik.“ Romac. Izvori. str. 491.

Rimsko pravo poznaje tri vrste supstitucije: običnu supstituciju (*substitutio vulgaris*), pupilarnu supstituciju (*substitutio pupillaris*) i quasi – pupilarnu supstituciju (*substitutio quasi - pupillaris*).⁷⁸

Obična supstitucija je imenovanje nasljednika zamjenika, za slučaj da prvoimenovani nasljednik ne postane nasljednikom zato što on to ne bi htio ili ne bi mogao.⁷⁹ Razlozi uvođenja supstitucije uvjetovani su težnjom ostavitelja da pitanje nasljeđivanja ne ostane dugo neizvjesno. Supstitucija je indirektno prisiljavala nasljednika da se što prije izjasni o prihvatu ili odbijanju prihvata nasljedstva, jer mu se propisivao vremenski rok nakon čijeg isteka se nasljedstvo prenosi na zamjenika.⁸⁰ Justinijan također govori o običnoj, odnosno vulgarnoj supstituciji navodeći da svatko može u svojoj oporuci odrediti i više redova nasljednika, može se, npr., reći „Ako ovaj ne postane nasljednik, neka onaj (drugi) bude nasljednik.“, i tako dalje.⁸¹

O pupilarnoj supstituciji radi se kada ostavitelj za nasljednika postavlja maloljetnog sina pa mu ujedno određuje nasljednika za slučaj da on umre prije doraslosti, tj. prije nego bi mogao sastaviti oporuku.⁸² To je svojevrsan način pravljenja oporuka za drugoga, da bi se izbjeglo intestatno nasljeđivanje u slučaju smrti maloljetnog nasljednika.⁸³ O tome govori i Gaj koji kaže: „Svojoj maloljetnoj djeci, koja se nalaze pod našom vlašću (*patria potestas*) možemo postaviti supstituta ne samo na gore opisan način, tj. ako ne postanu nasljednici, da nas drugi netko naslijedi, nego i tako da će u slučaju da su postali nasljednici i prije punoljetnosti umri, netko drugi postati nasljednik.“⁸⁴

Kvazipupilarna supstitucija sastoji se u tome da ostavitelj određuje supstituta svojem punoljetnom, ali duševno bolesnom nasljedniku koji sam nije mogao praviti oporuku.⁸⁵

⁷⁸ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 366, 367.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 491.

⁸¹ Just. Inst., 2, 15., str. 197.

⁸² Horvat; Petrak. Rimsko. str. 366.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ Gaj. Inst., 2, 179., str. 139.

⁸⁵ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 491.

4.5. NIŠTAVOST OPORUKE

S obzirom na to da je rimsko pravo postavljalo brojne uvjete da bi oporuka bila valjana, ona je tako u nizu slučajeva mogla biti nevaljana; nevaljana od samog početka (*testamentum nullum*) ili je do nevaljanosti došlo kasnije (*testamentum ruptu*, *testamentum irritum*, *testamentum destitutum*).⁸⁶

a) Oporuka je od početka bila ništava:

- ako oporučitelj pri sastavljanju nije imao aktivnu testamentifikaciju,
- ako oporuka nije sastavljena u propisanoj formi ili
- ako je sadržaj oporuke protivan prisilnim normama koje to uređuju (npr. mimoideń je sin, *suus heres*, kao nužni nasljednik).⁸⁷

b) Valjana oporuka mogla je i naknadno postati ništava zbog razloga koji su stupili nakon pravljenja oporuke.⁸⁸ Tako u slučaju naknadnog gubitka aktivne testamentifikacije, kao i u slučaju ako se naknadno rodio *suus heres* ili je posinjenjem ili manus – brakom nastao *suus heres*, makar i *postumus*, koji u oporuci nije bio uzet u obzir.⁸⁹ Isto tako se i kasnijom oporukom koja je napravljena pravovaljano ukida ona ranija.⁹⁰

4.6. OPOZIV OPORUKE

Kako Eisner i Horvat dalje objašnjavaju, oporučitelj može svoju oporuku opozvati u svako doba, ali samo na određeni način: a) sastavljanjem nove valjane oporuke, b) namjernim uništenjem isprave o oporuci, c) ako je od sačinjenja oporuke prošlo 10 godina, a nije bila obnovljena (po Justinijanovom zakonodavstvu oporučitelj je mogao oporuku opozvati nakon 10 godina od sastavljanja, izjavom pred tri svjedoka ili izjavom na zapisnik kod oblasti).⁹¹

⁸⁶ Romac. Rimsko. str. 439.

⁸⁷ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 367.

⁸⁸ Horvat. Rimsko. str. 408.

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ Just. Inst., 2, 17., str. 205.

⁹¹ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 495.

5. POZIVANJE NA NASLJEDSTVO TEMELJEM ZAKONA (Intestatno nasljeđivanje)

O zakonskom (intestatnom) nasljeđivanju govorimo onda kada do nasljeđivanja nije došlo temeljem oporuke te u takvim slučajevima imovina prelazi na osobe kojima je zakon priznao svojstvo nasljednika; stoga se takav način nasljeđivanja naziva zakonskim nasljeđivanjem.⁹² Razlozi tome mogu biti različiti; moguće je da ostavitelj nije sastavio oporuku, da je oporuka od početka nevaljana ili je naknadno postala takva, a do zakonskog nasljeđivanja može doći i onda kada nasljednici nisu htjeli ili nisu mogli postati nasljednicima.⁹³ U Izvorima Rimskog prava Romac kaže da se smatra da je umro bez testamenta onaj tko uopće nije napravio oporuku ili ju nije napravio u skladu s pravom ili je oporuka koju je napravio postala ništava⁹⁴ ili na temelju te oporuke nitko nije prihvatio nasljedstvo.⁹⁵

Po starom *ius civile*, kako je ono utvrđeno u Zakoniku XII ploča, na nasljedstvo bez oporuke umrloga u prvom redu pozivali su se *sui heredes*.⁹⁶ To su oni članovi obitelji koji su se nalazili pod neposrednom vlašću *patris familias* (ostavitelja) te su njegovom smrću postali *sui iuris*.⁹⁷ U to doba, ostavina je *ipso iure* prelazila na nasljednike u času ostaviteljeve smrti (*delatio*); štoviše, *sui heredes* su bili nasljednici htjeli to ili ne. Dakle, nisu se mogli odreći nasljedstva, stoga su i nazivani *heredes necessarii*.⁹⁸

Ako nisu postojali *sui heredes*, na nasljedstvo se pozivao najbliži agnatski rođak pobočne loze.⁹⁹ Ako je takvih bilo više, nasljeđivali su na jednake dijelove. Za razliku od *sui heredes*, *proximus agnatus* bio je *heres voluntarius* tj. mogao je po svojoj volji prihvatiti ili ne prihvatiti nasljedstvo.¹⁰⁰

Jedna od mogućih opcija je i ta da nije bilo ni agnata. Tada su na red dolazili *gentiles*¹⁰¹.

⁹² *Ibid.*, str. 496, 497.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Naknadno, zbog rođenja postumusa ili gubitka testamenti factio activa. Romac. Izvori. str. 471.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 353.

⁹⁷ Ovamo se ubrajaju: sinovi i kćeri, koji su bili pod patria potestas, zatim djeca sinova, koji su umrli prije oca obitelji ili su bili emancipirani ostavivši svoju djecu u ranijoj obitelji, nadalje žena umrloga, koja je s njim živjela u braku cum manu, kao i žene pokojnikove djece koje su živjele u manus-braku. Eisner; Horvat. Rimsko. str. 497.

⁹⁸ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 354.

⁹⁹ U ovu grupu nasljednika ulazili su: ostaviteljeva braća i sestre te potomci braće i sestara. Romac. Rimsko. str. 420.

¹⁰⁰ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 354.

¹⁰¹ U ovu skupinu ulazili su pripadnici istog roda. *Ibid.*

Ovaj neadekvatan, čak i, kako Justinijan kazuje, nepravičan, sustav zakonskog nasljednog prava reformirao je pretor ustanovom bonorum posesije (posjed ostavinske imovine)¹⁰². Naime, pretor je potaknut osjećajem prirodne pravednosti emancipiranoj djeci dopuštao posjed ostavinske imovine kao potomcima (djeci) isto kao da su ona bila pod očevom vlašću u trenutku njegove smrti.¹⁰³ Podijelio je nasljednike na četiri razreda koji su se pozivali na nasljedstvo po sljedećem redu:

Undeliberi: ovdje su spadali već spomenuti *sui heredes* po *ius civile*, a osim njih i emancipirana djeca kao i potomci umrloga, koji su nekim drugim načinom *capitis deminucije minimae* istupili iz njegove očinske vlasti.¹⁰⁴

Drugi nasljedni red, kako nam pričaju Einser i Horvat, je *Undelegitimi*. Ovdje se davala *bonorum possessio* intestatnim nasljednicima po *ius civile* (*sui heredes, proximus agnatus i gentiles*).¹⁰⁵

Dolazimo do trećeg nasljednog reda, koji je obuhvaćao sve ostaviteljeve krvne srodnike do uključivo šestog stupnja (bliži srodnici su isključivali dalje), a on se zove *Unde cognati*.¹⁰⁶

Kao posljednji dolazio je na red preživjeli bračni drug. Drugim riječima, on je dolazio na red ako uopće nije bilo srodnika kojima bi pripalo nasljedno pravo ili ako se nisu koristili bonorum posesijom. Ovaj nasljedni red zvao se *unde vir et uxor*.¹⁰⁷

Justinijan je novelama 118. i 127. izvršio reformu nasljednog prava te stvorio jedan posve nov sustav nasljeđivanja.¹⁰⁸ Spomenutim propisima izvršene su bitne unutrašnje promjene. Najvažnija od njih, kako Romac navodi, sastoji se u tome da su ukinuti i posljednji ostaci nasljeđivanja po agnatskom nasljeđivanju te je određeno da će ubuduće *ab intestato* (intestatno nasljeđivanje) nasljeđivati samo krvni srodnici – na kraju rimskog prava, kognacija se pojavljuje kao jedini temelj nasljeđivanja.¹⁰⁹ Shodno tome, prestaje svaka razlika tj. diskriminacija nasljednika po spolu, jer se potpuno izjednačuju muški i ženski srodnici i kao ostavitelji i kao

¹⁰² Bonorum possessio dodijeljivana je samo ako bi zainteresirani to tražio, a pretor je odredio i rokove u kojima je zahtjev morao biti podnesen – za najbliže srodnike godina dana od delacije (ostaviteljeve smrti), a za ostale obično 100 dana. Romac. Rimsko. str. 421.

¹⁰³ Just. Inst., 3, 1., str. 275.

¹⁰⁴ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 356.

¹⁰⁵ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 499.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 356.

¹⁰⁸ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 501.

¹⁰⁹ Romac. Rimsko. str. 425.

nasljednici te, konačno, prestaje razlikovanje osoba po tome jesu li *sui iuris* ili *alieni iuris*. U prvi nasljedni red ulazili su ostaviteljevi potomci – djeca, unuci ranije preminulih sinova ili kćeri, adrogirana i adoptirana te pozakonjena djeca (vanbračna nasljeđuju samo majku i njezine srodnike). U drugi nasljedni red ulazili su roditelji umrlog te punokrvna braća i sestra, kao i djeca (ali ne i unuci) umrle braće i sestara, po načelu reprezentacije te adrogirana odnosno adoptirana djeca, ako je usvojenje izvršeno kao *adoptio plena*. Kao treći nasljedni red pojavljuju se ostaviteljeva polubraća i polusestre. Dakle, oni koji su s umrlim vezani srodstvom samo preko jednog roditelja, uključivši i one koji su rođeni izvan braka. U četvrti nasljedni red, po Justinijanovu pravu, ulaze ostali krvni srodnici, u pobočnoj liniji srodstva, do zaključno šestog, odnosno, u nekim slučajevima, do sedmog stupnja srodstva. Ako nije bilo srodnika ni iz četvrtog reda nasljeđivanja, po Justinijanovom pravu, i dalje na snazi ostaje mogućnost iz pretorskog prava – nasljeđivanje između bračnih drugova.¹¹⁰

6. ZAKONSKO NUŽNO NASLJEDNO PRAVO (nasljeđivanje *contra tabulas*)

Sloboda oporučivanja mogla je, kako i sam Romac naglašava, izazvati nepovoljne posljedice u obiteljskim odnosima.¹¹¹ Naime, ostavitelj je mogao zloupotrebom svojih prava oštetiti interese svojih najbližih srodnika mimoilazeći ih ili ih neosnovano lišavajući nasljedstva. Upravo zbog toga, javila se potreba ograničavanja slobode oporučivanja pa je stvorena ustanova tzv. nužnog nasljednog prava.¹¹² Pojam nužnog nasljeđivanja sastoji se u tome da je oporučitelj dužan nekim najbližim rođacima osigurati određeni dio (zakonski nužni dio) nasljedstva.¹¹³ U protivnom, oporučne odredbe gube utoliko učinak ukoliko je to potrebno za ostvarivanje tog nužnog dijela.¹¹⁴ Kroz svoj razvoj nužno nasljedno pravo je prošlo kroz neke faze.¹¹⁵ Prvo govorimo o formalnom nužnom nasljednom pravu. Naime, starije pravo (*ius civile*) se zadovoljilo time da prisili oporučitelja da u svojoj oporuci vodi računa o nasljednicima prvog reda (*sui heredes*), tj. da ih ili izričito imenuje nasljednicima ili da ih izričito liši nasljedstva.¹¹⁶ Dakle,

¹¹⁰ *Ibid.*, str. 425-427.

¹¹¹ *Ibid.*, str. 440.

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 370.

¹¹⁴ Horvat. Rimsko. str. 411.

¹¹⁵ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 501.

¹¹⁶ Smatra se da je netko poimenično iznaslijeđen ako je, npr. iznaslijeđen na ovaj način: „Ticije, moj sin, neka bude iznaslijeđen.“, ili ovako: „Neka moj sin bude iznaslijeđen.“, iako nije izričito navedeno njegovo ime, razumljivo je ako ne postoji i drugi sin. Just. Inst., 2, 13., str. 183.

ostavitelj tim nasljednicima nije morao ostaviti dio nasljedstva, ali u tom slučaju nije ih mogao u oporuci jednostavno mimoići, nego bi ih morao izričito iznaslijediti (*exheredare*).¹¹⁷ O tome nam govori i Romac u svojim Izvorima rimskog prava.¹¹⁸ Razlog takvom uređenju nasljednog prava jest pretpostavka da ostavitelj neće bez nekog velikog razloga zaobići svoje najbliže srodnike.¹¹⁹ Objašnjava nam dalje Romac, a i Justinijan¹²⁰ kako su posljedice mimoilaženja bile različite, ovisno o tome je li ostavitelj mimoišao sina ili nekog drugog od nasljednika iz kruga *sui heredes*. Dolazi do ništavosti oporuke u cjelini i do intestatnog nasljeđivanja ako je ostavitelj mimoišao sina, a u drugim slučajevima je vršena korekcija. Točnije, mimoidejni nasljednici su dobivali ili zajedno s postavljenim svoj dio (kada je nasljednik bio jedna od osoba iz prvog nasljednog reda – *suus heres*) ili pak polovinu ostavine (ako je postavljeni nasljednik bio *extraneus heres*).¹²¹ Romac dalje nastavlja da je pretor načela formalnog nužnog nasljednog prava proširio na sve pripadnike prvog reda nasljeđivanja po pretorskom pravu (*unde liberi*) na način da je mimoidejnom davao *bonorum possessionem contra tabulas* (tj, suprotno sadržaju oporuke), u visini dijela koji bi mu pripao da nije bilo oporuke. Time oporuka nije bila u cijelosti poništena, nego samo u dijelu u kojem su bili oštećeni nasljednici po pretorskom pravu. Nadalje, pretor je postavio pravilo da se iznasljeđivanje svih muških potomaka mora vršiti poimenično, dok se za žene mogla upotrijebiti opća formula.¹²² Po Justinijanovom pravu, obveza poimeničnog iznasljeđivanja postala je pravilo za sve nasljednike, bez obzira na spol.¹²³ Vremenom se razvila pravna misao da oporučitelj mora ostaviti određeni dio ostavine nekim rođacima.¹²⁴ Tako je nastala ustanova materijalnog nužnog nasljednog prava koja pruža stvarnu zaštitu najbližim rođacima ostavitelja.¹²⁵ Oporuka kojom su najbliži rođaci potpuno mimoidejni ili u neznatnoj mjeri uvaženi, smatra se nemilom, protivnom dužnosti. Ovo shvaćanje dobilo je sankciju u praksi centumvirskog sudišta, koje je bilo nadležno u parnicama o nasljedstvu.¹²⁶ Također, počelo se je ujedno uzimati da je iznasljeđivanje (*exheredetatio*) dopušteno samo onda kad za to postoje opravdani razlozi.¹²⁷ Ako ostavitelj svojom

¹¹⁷ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 370.

¹¹⁸ Romac. Izvori. str. 497.

¹¹⁹ *Ibid.*, str. 441.

¹²⁰ Just. Inst., 2, 13., str. 183.

¹²¹ Romac. Izvori. str. 441.

¹²² *Ibid.*

¹²³ Just. Inst., 2, 13., str. 187.

¹²⁴ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 371.

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ *Ibid.*

¹²⁷ *Ibid.*

oporukom ošteti bliže srodnike, tj. ako im ne ostavi ništa ili im ne ostavi onoliko koliko bi im trebalo pripasti, oni su se mogli koristiti tužbom *querella infficiosi testamenti*.¹²⁸ Ona je pružila oblik za ostvarenje materijalnog nužnog nasljednog prava.¹²⁹ Oporuku su spomenutom tužbom mogli napadati ostaviteljevi potomci, preci te braća i sestre. Tužbu su mogli podnijeti samo oni koji bi bez oporuke bili testatorovi nasljednici.¹³⁰ Također, treba naglasiti da se ona mogla koristiti samo onda kada određenom nasljedniku nije ostavljena ni jedna četvrtina onoga što bi dobio da oporuke nema (to je tzv. *debitia portio*, odnosno *portio legitima*).¹³¹ Kao što i autori Eisner i Horvat govore, *querella inofficiosi testamenti* je bila supsidijarna tužba, što znači da se nužni nasljednik njome mogao koristiti samo onda kada nije bilo nekog drugog pravnog sredstva da ostvari svoje pravo na nužni dio (npr. traženjem legata iz oporuke).¹³² Ona je bila strogo osobne naravi pa nije bila nasljeđiva. Zastarijevala je za dvije godine, a po Justinijanovom pravu za pet godina, računajući od trenutka kada je oporučni nasljednik stekao ostavinu.¹³³ Ako bi nužni nasljednik uspio s *querella* (koja je bila uperena protiv testamentarnog nasljednika), pripao bi mu ne samo nužni dio (*portio legitima*), nego i sve ono što bi stekao *ab intestato*. Međutim, ostajale su na snazi ostale odredbe oporuke kojima se nije diralo u pravo nužnog nasljednika.¹³⁴ Carskim konstitucijama nadopunjena je zaštita koju je pružala *querella inofficiosi testamenti* tako što je priznato i pravo pobijanja ostaviteljevih raspolaganja u obliku darovanja (*querella inofficiosae donationis*) i miraza (*querella inofficiosae dotis*), ako je njima smanjen nasljednikov nužni dio.¹³⁵

Spominju dalje Eisner i Horvat da je Justinijan taj koji je proveo konačnu reformu nužnog nasljednog prava. Naime, on je zabranio korištenje spomenute *querellae inofficiosi testamenti* ako je nužnom nasljedniku bilo oporukom nešto namijenjeno, ali ne dovoljno. U tom slučaju ima pravo samo na tužbu na nadopunjenje nužnog dijela (*actio ad supplendam legitimam*).¹³⁶ Zatim je Novelom 18. i 115. povisio nužni dio na jednu polovinu (ako bi nasljednik *ab intestato* imao pravo na manje od jedne četvrtine, odnosno za jednu trećinu (ako je taj dio bio veći od jedne četvrtine).

¹²⁸ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 371.

¹²⁹ Horvat. Rimsko. str. 412.

¹³⁰ Romac. Rimsko. str. 442.

¹³¹ *Ibid.*

¹³² Eisner; Horvat. Rimsko. str. 506.

¹³³ Romac. Rimsko. str. 442.

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 506.

¹³⁶ *Ibid.*

Nužnim nasljednicima smatrali su se samo descendenti i ascendenti (ovi drugi samo ako nije bilo potomaka).¹³⁷

Po Justinijanovu pravu nasljednik je mogao biti iznaslijeđen samo na temelju opravdanih razloga, koji su bili taksativno navedeni. To su: napad na život ostavitelja, zanemarivanje ostavitelja za trajanje njegove duševne bolesti, ako je propustio otkupiti ostavitelja iz zarobljeništva, zatim ako je otpao od vjere, ako je spriječio ostavitelja da sastavi oporuku i sl. Razlozi iznaslijeđivanja morali su se izričito navesti, a ako ih je nužni nasljednik poricao, morao ih je oporukom imenovani nasljednik dokazati.¹³⁸ Ako je nužni nasljednik bez razloga bio iznaslijeđen ili mimoiđen, stajala mu je na raspolaganju *querella inofficiosi testamenti*. Kad bi uspio s tom tužbom, nasljednik bi dobio sve što mu pripada *ab intestato*, dakle ne samo nužni dio. Ako je nužni nasljednik bio jedini ostaviteljev nasljednik, oporuka je bila poništena u cijelosti, a ako je pak bilo i drugih intestatnih nasljednika, poništenje je bilo djelomično, samo toliko koliko je oporukom oštećen onaj nužni nasljednik koji je upotrijebio ovo pravno sredstvo.¹³⁹

Romac naglašava kako je spomenutim reformama formalno i materijalno nužno nasljedno pravo Justinijan sveo na jedinstvenu ustanovu i znato ograničio slobodu oporučivanja u interesu bližih srodnika. To načelo sadrži i naš Zakon o naslijeđivanju.¹⁴⁰

7. STJECANJE NASLJEDSTVA

Pripad (*delatio*) i prihvata nasljedstva (*acquisitio*)

Da bi moglo doći do nasljedstva, potrebno je ispunjenje sljedećih općih pretpostavki: smrt *de cuius-a*, sposobnost *de cuius-a* imati nasljednika, postojanje nasljednika i njegova sposobnost da bude nasljednikom.¹⁴¹ Pored ovih pretpostavki, traže se još *delatio* i *acquisitio*.¹⁴² *Delatio* (pripad nasljedstva) je, kao što je već rečeno, pozivanje određenog subjekta na nasljedstvo. Ona dolazi do učinka časom ostaviteljeve smrti. Zato pozvani nasljednik mora doživjeti taj čas. Međutim, pozvani nasljednik ne stječe nasljedstvo i ne postaje nasljednikom u času delacije, nego mora još i prihvatiti nasljedstvo (*acquisitio*).¹⁴³

¹³⁷ Romac. Rimsko. str. 443.

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ *Ibid.*

¹⁴⁰ *Ibid.*

¹⁴¹ Horvat. Rimsko. str. 414.

¹⁴² *Ibid.*

¹⁴³ *Ibid.*

Što se tiče prihvata nasljedstva, razlikuju se *heredes necessarii* i *heredes extranei* ili *voluntarii*.¹⁴⁴ *Sui heres* stjecali su nasljedstvo *ipso iure* već časom delacije (ostaviteljeve smrti). Govori nam Marijan Horvat da oni ne samo da nisu trebali očitovati svoju volju o prihvatu, nego su stjecali nasljedstvo i protiv svoje volje te ga nisu mogli odbiti (*heredes sui et necessarii*). To je vrijedilo i za robove koji su bili postavljeni za nasljednike svoga gospodara i ujedno oslobođeni (*heredes necessarii*).¹⁴⁵

Heredes voluntarii ili *extranei* stjecali su nasljedstvo tek ako očituju volju o prihvatu (*aditio* ili *acquisitio hereditatis*).¹⁴⁶ Tri su civilna načina prihvata: A) *cretio*, tj. svečani usmeni formalistički prihvati. Obvezatna je samo ako ju je oporučitelj izričito naložio.¹⁴⁷ Gaj u svojim Institucijama kazuje da se nasljednicima van porodice obično dozvoljava svečana izjava „*cretio*“, tj. rok za donošenje odluke da se u toku određenog izjasne je li prihvaćaju nasljeđe, a ako se ne izjasne, nastavlja Gaj, bivaju isključeni protekom roka.¹⁴⁸ B) *pro herede gestio* je neformalni prihvati, učinjen mučke time što nasljednik poduzima čine iz kojih se izvodi njegova volja da prihvaća nasljedstvo (npr. služi se ostavinskim stvarima).¹⁴⁹ C) *aditio nuda voluntate* je izričiti, ali neformalan prihvati.¹⁵⁰

Kod odbijanja prihvata nasljedstva ili legata, o kojem će biti riječ kasnije, onaj tko odbija, mora biti svjestan prava koja mu treba pripasti. Ako netko nije siguran je li ostavitelj još živ ili ne, onda je njegovo odbijanje prihvata ništavo. Tko može prihvatiti cijelo nasljedstvo, taj ga ne može prihvatiti raspodjelom na dijelove.¹⁵¹

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ *Ibid.*, str. 415.

¹⁴⁶ *Ibid.*

¹⁴⁷ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 375.

¹⁴⁸ Kada ostavitelj napiše ovako: „Ticije, budi nasljednik.“, treba se dodati: „i da daš izjavu o prijemu u roku od sto dana od kada budeš saznao ili mogao. Ako ne daš izjavu, da budeš isključen iz nasljedstva.“ Gaj. Inst., 2, 165., str. 135.

¹⁴⁹ Horvat. Rimsko. str. 415.

¹⁵⁰ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 375.

¹⁵¹ Romac. Izvori. str. 505.

7.1. PRAVNI POLOŽAJ NASLJEDNIKA

Učinak stjecanja nasljedstva

Stjecanjem nasljedstva nasljednik postaje univerzalnim sukcesorom umrloga što znači da on stupa u njegove pravne odnose kako na aktivnoj, tako i na pasivnoj strani.¹⁵² Dakle, prava i obveze ostavitelja postaju, uz određene iznimke¹⁵³, pravima i obvezama nasljednika. Govorimo o tzv. *confusio bonorum* – spajanje ostavine s imovinom nasljednika. Iz toga proizlazi da nasljednik odgovara za dugove ostavine neograničeno i s vlastitom imovinom, a obratno odgovarala je ostavina i za vlastite nasljednikove dugove.¹⁵⁴ Iz svega navedenoga može se zaključiti da bi, ovisno o okolnostima slučaja, takav učinak stjecanja nasljedstva mogao biti štetan za ostaviteljeve vjerovnika (ako je nasljednik bio prezadužen), ali i za nasljednike (ako je ostavina bila prezadužena). Takvom problemu doskočio je pretor koji je uveo određena pravna sredstva u interesu zaštite vjerovnika. To su: *satisfatio suspecti heredis* i *separatio bonorum*.¹⁵⁵ Satisfaciju, odnosno osiguranje isplate svojih tražbina, mogli su ostaviteljevi vjerovnici tražiti ako su imali opravdanih razloga da nasljednika smatraju prezaduženim. Razvojem drugospomenutog sredstva zaštite, *separatio bonorum*, satisfacija je potisnuta u pozadinu.¹⁵⁶ *Beneficium separations* je pravno sredstvo koje je išlo u korist ostaviteljevim vjerovnicima, ako im je prijetila opasnost da zbog prezaduženosti nasljednika neće moći ostvariti svoje tražbine prema ostavini. Na njihov zahtjeva pretor bi, nakon što utvrdi činjenično stanje, dekretom odlučio da se ostavina razdvoji od imovine nasljednika.¹⁵⁷ U tom su se slučaju iz ostavine najprije podmirivale tražbine vjerovnika. Tek ako bi nakon podmirenja tih obveza iz ostavine ostalo nešto, mogli su svoje tražbine ostvarivati i ostali vjerovnici koji nisu postavili zahtjev za izdavanje imovine. Ako bi nakon podmirenja ove druge skupine vjerovnika nešto ostalo iz ostavine, pripalo bi nasljedniku.¹⁵⁸ Po Justinijanovom pravu, ovo pravno sredstvo moglo se koristiti najduže pet godina nakon stjecanja

¹⁵² Horvat; Petrak. Rimsko. str. 379.

¹⁵³ Uzufukt, kao čisto osobno pravo, prestaje smrću ovlaštenika. Također na nasljednika ne prelazi neposredno posjed kao čista faktična vlast. Na pasivnoj strani nisu bile nasljedive novčane kazne. Dužnost naknade štete iz delikta je kasno proglašena obvezom koja prelazi na nasljednike, ali samo u granicama obogaćenja. Eisner; Horvat. Rimsko. str. 514.

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ *Ibid.*, str. 515.

¹⁵⁶ *Ibid.*

¹⁵⁷ Romac. Izvori. str. 509, 511.

¹⁵⁸ *Ibid.*

nasljedstva.¹⁵⁹ Nasljednikovi vjerovnici nisu mogli tražiti separaciju *bonorum* da bi se zaštitili od prihvata prezaduženog nasljedstva.¹⁶⁰

Nasljednik koji je prihvatio nasljedstvo nije se mogao zaštititi od toga da ostaviteljevi vjerovnici zahvate njegovu vlastitu imovinu. Jedini način da se zaštititi od takvog zahvata je da odbije prihvati nasljedstvo, tj da se koristi beneficijem *abstinendi*. Ta pravna mogućnost nije važila za roba nasljednika, ali mu je pretor dopustio da traži separaciju *bonorum*, da bi time isključio ostavinske vjerovnike od zahvata njegove imovine.¹⁶¹

Beneficium inventari jest pravno sredstvo koje je uveo Justinijan u nastojanju da nasljednicima omogući ograničavanje odgovornosti za obveze umrloga do visine vrijednosti ostavinske imovine na način da načine popis svih stvari i prava iz ostavine.¹⁶² Popis imovine trebao je započeti najkasnije trideset dana od delacije, odnosno od otvaranja oporuke i završit ga za šezdeset dana.¹⁶³ Po modernom pravu, pravilo da nasljednik odgovara za ostaviteljeve dugove samo do visine vrijednosti ostavine jest opće načelo nasljednog prava (čl. 145. ZN).¹⁶⁴

Pravni odnosi među sunasljednicima (zajednica nasljednika, akrescencija, kolacija)

Ako je više nasljednika zajedno naslijedilo isto nasljedstvo, nastao je za svakoga od njih učinak stjecanja nasljedstva *pro parte hereditaria*.¹⁶⁵ Svaki od njih načelno je pozvan na cijelo nasljedstvo. Ali uslijed stjecanja s drugim nasljednicima ograničavalo se je njegovo pravo na idealni dio, tzv. nasljedni dio. U starije vrijeme kućna djeca su nakon smrti *patris familias* zajedno ostala na nasljednom dobru i njime zajedno gospodarila. Među njima je nastalo obiteljsko društvo (*consortium familiare*). Početkom klasičnog doba nestala su takva društva. Po klasičnom pravu nastalo je suvlasništvo među sunasljednicima glede ostavinskih stvari.¹⁶⁶ Svaki suvlasnik mogao je sa svojim idealnim (aliquotnim) dijelom slobodno raspolagati. Isto tako, mogao je svaki suvlasnik tražiti razvrgnuće ove zajednice. Tražbine i obveze su se dijelile među sunasljednicima. Ako neki od pozvanih sunasljednika nije postao nasljednikom ili ako je postavljanje kojeg od

¹⁵⁹ Romac. Rimsko. str. 450.

¹⁶⁰ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 516.

¹⁶¹ Romac. Rimsko. str. 450.

¹⁶² Eisner; Horvat. Rimsko. str. 516.

¹⁶³ Boras; Margetić. Rimsko. str. 260.

¹⁶⁴ Romac. Rimsko. str. 450.

¹⁶⁵ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 517.

¹⁶⁶ *Ibid.*

sunasljednika ostalo bez učinka, odnosno nasljedni dio prirastao je ostalim sunasljednicima razmjerno njihovim dijelovima, zajedno s teretima. To se zove načelo prirasta (akrescencije). Navedeno pravilo važi i onda kada ostavitelj u oporuci nije ništa odredio o nekom dijelu ostavine.¹⁶⁷ Akrescencija je nastupila *ipso iure*. Dakle, zainteresirani nije morao postavljati neke posebne zahtjeve.¹⁶⁸

Ako je više ostaviteljevih descendenata postalo nasljednicima, nastala je za njih dužnost kolacije (*collatio bonorum*), tj. dužnost da unesu u nasljednu masu ono što je koji od tih sunasljednika primio od ostavitelja još za njegova života.¹⁶⁹ Dužnost kolacije uveo je pretor i to ponajprije glede emancipiranih descendenata, kojima je dao bonorum posesiju („*collatio emancipati*“).¹⁷⁰ Dužnost emancipiranih descendenata na kolaciju imala je svoje opravdanje u tome što bi emancipirani, da je ostao *suus*, mogao stjecati samo za oca obitelji te bi njegova stečevina bila dio ostavine.¹⁷¹ Justinijanovo zakonodavstvo je dužnost kolacije, koja je dotad važila samo za intestatno nasljeđivanje, proširio i na oporučno nasljeđivanje descendenata po pretpostavkom da to odgovara ostaviteljevoj volji.¹⁷² Predmetom kolacije bile su sljedeće namjene: a) *dos*, data za kćer; b) *donatio propter nuptia*, data za sina; c) *militia*, činovničko mjesto (koje se moglo kupiti da se na taj način opskrbi muški descendent).¹⁷³ Kolacija se je vršila uračunavanjem u nasljedni dio onoga, koji je imao konferirati, i to po vrijednosti u vrijeme, kad se je primilo ono, što se je imalo uračunati.¹⁷⁴

7.2. PRAVNA ZAŠTITA NASLJEDNIKA

Nasljedniku, kao univerzalnom sukcesoru umrloga, pripadaju pojedinačne tužbe kojima se mogao koristiti i ostavitelj (singularne tužbe).¹⁷⁵ On se može ovim tužbama koristiti da bi došao do stvari i prava koja spadaju u nasljedstvo, ali ih drugi drže i uskraćuju, npr. nasljednik je mogao *rei vindikacijom* tražiti pojedine stvari čiji je vlasnik bio umrli, ali ih sada drži drugi koji uskraćuje

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ Romac. Rimsko. str. 448.

¹⁶⁹ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 519.

¹⁷⁰ *Ibid.*

¹⁷¹ *Ibid.*

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ *Ibid.*, str. 520.

¹⁷⁴ *Ibid.*

¹⁷⁵ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 381.

njihovo izručenje.¹⁷⁶ No, postojale su i situacije u kojima je treći držao ostavinske stvari ili je nešto dugovao ostavini, ali je uskratio izručenje tih stvari, odnosno namirenje duga zato što je nasljedniku poricao njegovo nasljedno pravo. Za takve slučajeve nasljednik je imao na raspolaganju tzv. *hereditatis petitio*.¹⁷⁷ Tom tužbom je nasljednik tražio ostavinu kao cjelinu ili pojedine ostavinske stvari, zasnivajući svoj zahtjev jedino na svome svojstvu nasljednika.¹⁷⁸ Ova tužba je bila *actio in rem*, tako da se tuženi (posjednik koji je držao ostavinu ili pojedine stvari iz nje, ali tako da je osporavao civilnom nasljedniku, aktivno legitimiranom, njegovo svojstvo nasljednika) nije morao upustiti u spor, ali je u tom slučaju morao prepustiti ostavinu ili stvar iz ostavine tužitelju.¹⁷⁹ Što se tiče odgovornosti tuženoga za promjene na stvarima ostavine kroz vrijeme dok su bili u njegovu posjedu (npr. za propast, oštećenje ili otuđenje stvari, investicije učinjene na ostavinskim stvarima), razlikujemo *bona fidei possessora* i *mala fidei possessora* nasljedstva.¹⁸⁰ Naime, *bonae fidei possessor* je morao vratiti nasljedstvo samo u onom stanju u kakvom se nalazilo u trenutku početka parnice, odnosno, odgovara za ono što je nastupilo nakon *litiskontestacije*.¹⁸¹ Nije odgovarao ako je neke stvari izgubio, potrošio ili poklonio. Nasuprot tome, *malae fidei possessor* je odgovarao potpuno za sve promjene nastale na stvarima prije početka parnice, tj za svaku krivnju, kako ističe Horvat.¹⁸² Dakle, on odgovara za svu štetu i gubitke nastale na ostavini i prije i nakon *litiskontestacije*. Pretorski nasljednik, kako ističe Romac, nije se mogao koristiti tužbom *hereditatis petitio* jer nije mogao dokazati da je *heres legitimus* (naime, u ovoj tužbi tužitelj mora dokazati svoje svojstvo nasljednika).¹⁸³ Umjesto toga, pretor mu je dopuštao upotrebu posebnog interdikta (*interdictum quorum bonorum*), koji je ulazio u skupinu interdikata za prvo stjecanje posjeda (*interdicta adipiscendae possessionis*). Aktivno legitimiran bio je *bonorum possessor*, a pasivno onaj tko je držao stvari iz ostavine. U postklasično doba, kada se počela gubiti razlika između civilnog i pretorskog nasljeđivanja, bila je *bonorum possessoru* priznata *hereditatis petitio*, kojom je on mogao tražiti ostavinu u cjelini, dakle i stvari i prava, a ne samo pojedine stvari (kao kod *interdikta quorum bonorum*).¹⁸⁴

¹⁷⁶ Horvat. Rimsko. str. 420.

¹⁷⁷ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 520.

¹⁷⁸ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 381.

¹⁷⁹ Romac. Rimsko. str. 451.

¹⁸⁰ *Ibid.*

¹⁸¹ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 522.

¹⁸² *Ibid.*

¹⁸³ Romac. Rimsko. str. 451.

¹⁸⁴ *Ibid.*, str. 452.

8. ZAPISI I DAROVANJA ZA SLUČAJ SMRTI

8.1. LEGATI (*legatum*)

Pojam i vrste legata

Kao što i sam Romac kaže, legat jest formalna, jednostrana izjava volje oporučitelja kojom on naređuje nasljedniku da iz imovine stečene nasljedstvom, nekoj trećoj osobi (legataru) dade određenu korist, odnosno neko pravo ili neku stvar.¹⁸⁵ Legatar je, prema tome, singularni sukcesor ostavitelja pa on, s jedne strane, ne jamči za dugove ostavine, ali, s druge strane, ne može ni zahtijevati stvar ili pravo koje mu je u obliku legata ostavljeno prije nego što dugovi ostavine budu podmireni.¹⁸⁶ Horvat ističe da su se legati mogli odrediti samo oporukom i to iza odredbe o imenovanju nasljednika.¹⁸⁷ U carsko doba mogli su se legati odrediti i u kodicilima, koji su potvrđeni oporukom.¹⁸⁸ Gaj također ističe da je nevažeći legat koji je napisan prije imenovanja nasljednika jer testament dobiva snagu iz imenovanja nasljednika i zato se smatra da je imenovanje nasljednika glava i temelj testamenta.¹⁸⁹ Po Justinijanovom zakonodavstvu dopušteno je legat ostaviti i prije određivanja nasljednika i usred (dijela oporuke) gdje se određuju nasljednici zato što nije pravično gledati samo na to gdje je što napisano, a ne voditi računa o pravoj volji ostavitelja.¹⁹⁰

Rimsko civilno pravo poznavalo je četiri vrste legata. To su: *legatum per vindicationem*, *legatum per damnationem*, *legatum per praeceptionem* i *legatum sinendo modo*.¹⁹¹

Legatum per vindicationem davao je, kako Romac ističe, legataru vlasništvo nad određenom stvari ili neko drugo stvarno pravo, kao što je npr., služnost. Dakle, stvar na kojoj je ostavitelj određivao takav legat morala je biti u njegovu vlasništvu, kako u trenutku pravljnja oporuke, tako i u trenutku smrti (osim generičnih stvari koje su mu morale pripadati u trenutku smrti). Ovaj oblik legata davao je legataru pravo da odmah nakon delacije svoje pravo ostvari

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ *Ibid.*, str. 453.

¹⁸⁷ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 525.

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ Gaj. Inst., 2, 229., str. 155.

¹⁹⁰ Just. Inst., 2, 20., str. 241.

¹⁹¹ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 383.

pomoću *rei vindicatio* ili *vindicatio servitutis*, jer je *legatum per vindicationem* imao neposredni pravni učinak.¹⁹²

Drugospomenuta vrsta legata, *legatum per damnationem*, nije legataru davala neposredno pravo vlasništva ili neko drugo stvarno pravo, nego mu je samo omogućavala da obveznom tužbom (*quasi ex contractu*) traži od nasljednika da ispuni legat onako kako je ostavitelj odredio.¹⁹³ Stoga je predmetom ovog legata mogla biti ne samo stvar, nego i neko pravu, odnosno druga radnja ili propuštanje pa i oslobađanje od duga (*liberatio legata*) koji je legatar imao prema ostavitelju.¹⁹⁴

Dolazimo do treće vrste legata, *legatum per praeceptionem*, koja ide u korist jednog od sunasljedniku, u smislu da je imao pravo izabrati određenu stvar koja kasnije ne bi ulazila u podjelu ostavine.¹⁹⁵

Posljednja vrsta legata, *legatum sinendi modo*, davala je pravo legataru da iz ostavine uzme određenu stvar, uz obvezu nasljednika da mu pri tome ne smeta. Prava nisu mogla biti ostavljena ovim legatom.¹⁹⁶

S vremenom su razlike između pojedinih vrsta legata počele nestajati. Najčešće se upotrebljavao *legatum per damnationem* pa je odlučeno da će se legat koji je ostavitelj odredio u pogrešnoj formi smatrati kao da je ostavljen u obliku legata *per damnationem*. Dakle, time je, kako kazuje Romac, dozvoljena konverzija formalno nevaljanih legata u ovaj najčešće upotrebljavani oblik.¹⁹⁷ U postklasnično doba ukinut je formalizam u načinu određivanja legata te je stvoren jedinstven tip legata koji je zavisno od sadržaja, a ne od forme, mogao imati stvarnopravni ili obveznopravni učinak.¹⁹⁸

Legat se može ostaviti samo onim osobama koje u odnosu prema ostavitelju imaju *testamenti factio passiva*. Neodređenoj osobi ne može se ostaviti legat.¹⁹⁹ Međutim, neodređenoj

¹⁹² Romac. Rimsko. str. 453.

¹⁹³ *Ibid.*

¹⁹⁴ *Ibid.*

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ *Ibid.*

¹⁹⁷ *Ibid.*, str. 454.

¹⁹⁸ *Ibid.*

¹⁹⁹ Na primjer: „Onome tko uda svoju kćerku za moga sina, neka moj nasljednik dade toliko tisuća.“ Romac. Izvori. str. 517.

osobi koja je pobliže opisana može se ostaviti legat.²⁰⁰ Legat se ne može ostaviti radi kažnjavanja (tako da se nasljednika spriječi da nešto učini ili ne učini, a ne da bi se dalo legataru).²⁰¹

Stjecanje legata

Da bi se legat mogao steći, bilo je potrebno da ostavina pripada oporučnom nasljedniku i da ju on prihvati.²⁰² Važnu ulogu su imala i dva momenta (rokovi) koji se nazivaju *dies cedens* i *dies veniens*.²⁰³

Dies cedens je nastupao u času delacije, odnosno u trenutku smrti ostavitelja.²⁰⁴ Tada legatar dobiva pravo stjecanja legata, koje može prijeći i na njegove nasljednike.²⁰⁵

Dies veniens nastupao je u trenutku prihvata nasljedstva od strane nasljednika.²⁰⁶ Od tog časa legatar je mogao vršiti prava koja mu na osnovi legata pripadaju.²⁰⁷

Način ostvarivanja prava iz legata zavisio je od vrste legata. Tako, primjerice, stvar ostavljena legatom *per vindicationem* mogla se tražiti pomoću *rei vindicatio*.²⁰⁸

Ograničenje legata

Ostavitelj je mogao staviti nasljednika u nezavidan položaj na način da ga optereti tolikim legatima da bi ostavina time bile posve iscrpljena.²⁰⁹ Zbog toga su, kao što i sam Romac navodi, oporučni nasljednici obično odbijali prihvatiti ostavinu pa bi na nasljeđivanje bili pozvani zakonski nasljednici, čime bi legati izgubili važnost jer se oporuka nije mogla ostvariti.²¹⁰ Zbog toga je rimski zakonodavac ograničavao legatate. U Falcidijevom zakonu (*Lex Falcidia*) određeno je da nasljedniku mora ostati čista jedna četvrtina ostavine (*quarta Falcidia*).²¹¹ Dakle, na legatate se moglo rasporediti najviše tri četvrtine ostavine. Ako bi legati u času ostaviteljeve smrti prelazili tu granicu, oni bi se *ipso iure* razmjerno smanjivali.²¹²

²⁰⁰ Na primjer: „Onome od mojih rođaka koji su sada na životu, a koji prvi dođe na moj pogreb, neka moj nasljednik ono dade.“ *Ibid.*

²⁰¹ Na primjer: „Ako svoju kćerku udaš za Ticija, treba da dadeš Seju deset tisuća.“ *Ibid.*

²⁰² Romac. Rimsko. str. 455.

²⁰³ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 384.

²⁰⁴ *Ibid.*

²⁰⁵ *Ibid.*

²⁰⁶ *Ibid.*

²⁰⁷ *Ibid.*

²⁰⁸ Romac. Rimsko. str. 455.

²⁰⁹ *Ibid.*, str. 456.

²¹⁰ *Ibid.*

²¹¹ *Ibid.*

²¹² U modernom pravu ograničenje legata se obično vrši odredbom da se legatima ne smije dirati nužni dio koji pripada nasljedniku. *Ibid.*

8.2. FIDEIKOMISI (*fideicommissum*)

Pojam fideikomisa

Fideikomis je bio neformalna molba kojom se ostavitelj obraćao nasljedniku da on na teret ostavine, određenoj trećoj osobi nešto dade ili učini.²¹³ Osim nasljedniku, takva molba je mogla biti upućena i legataru, ali i jednom fideikomisararu da nešto učini za drugoga.²¹⁴ Osoba kojoj je bila namijenjena korist nazivala se fideikomisar, a ona kojoj je molba upućena – fiducijar.²¹⁵ Iz ove definicije uočava se razlika između fideikomisa i legata. Naime, fideikomisi su bili neformalni, nisu bili vezani za oporuku, njima je mogao biti opterećen ne samo nasljednik, nego i legatar pa i sam fideikomisar. Ovaj pravni pojam je u prvim počecima svog razvoja imao samo moralni karakter, nije uživao pravnu zaštitu.²¹⁶ Kasnije je situacija bila nešto drugačija. Naime, ako je ostavitelj povjerio nešto svome nasljedniku (da ostavinu ili posebni fideikomis nekome preda), a to se ne može dokazati ni pismenom ispravom, ni sa pet svjedoka (zakonom određen broj potreban za fideikomis), nego postoji ili manji broj svjedoka ili čak nema ni jednoga, tada će, nakon što sam fideikomisar položio zakletvu da neće lažno tvrditi, i njemu ponuditi polaganje zakletve.²¹⁷ U tom slučaju će on biti dužan ili položiti zakletvu da nije čuo da mu je ostavitelj tako nešto rekao ili, ako odbije to učiniti, bit će prisiljen da ispuni fideikomis.²¹⁸ Predmet fideikomisa moglo je biti darovanje stvari, oprost duga, oslobađanje roba pa čak i prepuštanje čitave ostavine određenoj osobi (univerzalni fideikomis).²¹⁹ Justinijan je također naveo da se kao fideikomis mogu ostavljati pojedinačne stvari, kao na primjer zemljište, roba, odjeća, srebro, novac.²²⁰

Justinijan je ukinuo razliku između legata i fideikomisa, iako su oba pojma formalno i dalje zadržana.²²¹

²¹³ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 385.

²¹⁴ Romac. Rimsko. str. 457.

²¹⁵ *Ibid.*

²¹⁶ Just. Inst., 2, 23., str. 251.

²¹⁷ Romac. Izvori. str. 527.

²¹⁸ *Ibid.*

²¹⁹ Romac. Rimsko. str. 458.

²²⁰ Just. Inst., 2, 24., str. 263.

²²¹ Romac. Rimsko. str. 458.

Vrste fideikomisa

Uz uobičajeni fideikomis, čiji je predmet određena stvar ili pravo u korist fideikomisara, razvila su se i dva posebna oblika fideikomisa: opći ili univerzalni i obiteljski fideikomis.²²²

Opći ili univerzalni fideikomis (*fideicommissum hereditatis* ili *hereditatis fideicommissaria*) obuhvaćao je svu ostavinu ili njen idealni dio.²²³ Dakle, ostavitelj je, prepuštajući ostavinu ili njen dio nasljedniku, ovoga zamolio da sve što je dobio prenese na fideikomisara odmah ili nakon ispunjenja nekog suspenzivnog uvjeta. Nasljednik je, prema tome, imao samo ulogu posrednika u prenošenju nasljedstva sa ostavitelja na fideikomisara (tj. faktičnog nasljednika). Usprkos tome, on je u ranije doba bio odgovoran za ostaviteljeve dugove. Da bi se takva situacija riješila, donesena su dva senatska mišljenja čiji je cilj bio da se nasljednika zainteresira da prihvati ostavinu i da se što više učinaka, uključivši i obveze, prenese neposredno na faktičnog nasljednika, odnosno na fideikomisara.²²⁴

Obiteljski fideikomis (*fideicommissum familiae relictum*) jest poseban oblik fideikomisa, koji se razvio iz supstitucija.²²⁵ Kod fideikomisa, supstitucija je bila u još većoj mjeri primjenjiva nego kod nasljedstva.²²⁶ Tu nije dolazila u obzir samo vulgarna supstitucija, nego je ostavitelj mogao narediti fideikomisaruru da nakon određenog vremena ili pod izvjesnim uvjetima ostavinu preda drugom, trećem itd. supstitutu.²²⁷ Pomoću takve fideikomisarne supstitucije mogao se osnovati obiteljski fideikomis. Ostavitelj bi odredio da nasljednik ima za slučaj smrti ostavinu ili njen dio ostaviti određenom članu obitelji kao fideikomisaruru, ovaj opet daljem članu obitelji itd.²²⁸

²²² *Ibid.*

²²³ *Ibid.*

²²⁴ *Ibid.*, str. 459.

²²⁵ *Ibid.*

²²⁶ *Ibid.*

²²⁷ *Ibid.*

²²⁸ Horvat. Rimsko. str. 425.

8.3. DAROVANJE ZA SLUČAJ SMRTI (*donatio mortis causa*)

Darovanje za slučaj smrti je darovanje kod kojeg učinak pravnog posla ovisi o tome hoće li obdarenik preživjeti darovatelja.²²⁹ U pravilu, takva su se darovanja činila ako je darovatelju prijetila smrtna opasnost, primjerice ako je teško obolio ili je išao u rat.²³⁰

Ovaj pravni posao se mogao sklopiti na dva načina. U prvom slučaju na obdarenika se odmah prenosi vlasništvo određene stvari ili mu se ustupa neko drugo pravo, s tim da se, ako smrtna opasnost prođe, stvar ili pravo vraćaju darodavcu (upotrebom kondicije).²³¹ U drugom slučaju do prijenosa vlasništva dolazi ako se uvjet ispuni, odnosno, ako darodavac umre.²³²

Budući da je darovanje za slučaj smrti postalo opozivom namjenom *mortis causa*, donacija se počela izjednačavati s legatima.²³³ Taj je razvoj već pripremljen u klasično doba, a do potpunog izjednačenja s legatima došlo je u Justinijanovom pravu. Po njegovom zakonodavstvu, donacija je postala slobodno opoziva, a ne samo u slučaju ako darovatelj izbjegne smrtnu opasnost.²³⁴ Pored kondicije, povratak stvari može se tražiti reivindikacijom. Za donaciju *mortis causa* traži se sada oblik kodicila koji se po Justinijanovom pravu mora sačiniti pred pet svjedoka.²³⁵

²²⁹ Horvat; Petrak. Rimsko. str. 389.

²³⁰ Eisner; Horvat. Rimsko. str. 538.

²³¹ Stoga je ovaj način darovanja sličan pravnom poslu sa rezolutivnim uvjetom. Romac. Rimsko. str. 460.

²³² *Ibid.*

²³³ *Ibid.*

²³⁴ *Ibid.*

²³⁵ Horvat. Rimsko. str. 426.

9. OSVRT NA HRVATSKO NASLJEDNO PRAVO

Rimsko nasljedno pravo u svom završnom obliku dalo je podlogu na kojoj se više ili manje izgradilo današnje nasljedno pravo. Možemo uočiti sličnosti, odnosno i u suvremenom hrvatskom nasljednom pravu razlikujemo oporučno i zakonsko nasljeđivanje. Oporuka²³⁶ ima prednost, ali postoji tzv. nužno nasljeđivanje. Naime, striktnim normama nasljednog prava je preživjelim članovima obitelji zajamčeno pravo na nužni dio, makar protivno nasljednikovim drukčijim raspolaganjima (pruža se zaštita od njegovog oporučnog, a i nekih drugih besplatnih raspolaganja koja prelaze granicu dopuštenog jer su prekomjerna, a neopravdana su).

9.1. NASLJEĐIVANJE NA TEMELJU OPORUKE

Oporuku može napraviti svaka osoba sposobna za rasuđivanje (subjektivni kriterij) koja je navršila 16 godina života (objektivni kriterij).²³⁷ Oporuka je ništava ako u vrijeme sastavljanja oporučitelj nije imao 16 godina života ili nije bio sposoban za rasuđivanje. Ako se ne dokaže suprotno, smatrat će se da je oporučitelj u trenutku sastavljanja oporuke bio sposoban za rasuđivanje.²³⁸

Oporučitelj može uvijek opozvati oporuku, u cjelini ili djelomično, očitovanjem danim u bilo kojem obliku u kojem se po zakonu može napraviti oporuka.²³⁹ Oporučitelj može opozvati pisanu oporuku i uništenjem isprave. Ako se kasnijom oporukom izričito ne opozove ranija oporuka, odredbe ranije oporuke ostaju na snazi ako i ukoliko nisu u suprotnosti s odredbama kasnije. Ako je oporučitelj opozvao kasniju oporuku, ranija oporuka ponovno dobiva snagu, osim ako se dokaže da oporučitelj to nije htio.²⁴⁰

Oporuka je pravni posao, dakle očitovanje volje upravljeno na postizanje dozvoljenih pravnih učinaka pa je za njezinu valjanost neophodno da je volja njome očitovana slobodno i ozbiljno, dakle da je oporučitelj oporučio bez mana volje.²⁴¹ Tako će oporuka biti nevaljana ako

²³⁶ Oporuka je jednostrano, izričito i osobno očitovanje oporučiteljeve posljednje volje, upravljeno na raspolaganje za slučaj njegove smrti. Gavella, Nikola; Belaj, Vlado. Nasljedno pravo. 3. izd., Zagreb: Narodne novine, 2008., str. 123.

²³⁷ *Ibid.*

²³⁸ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19

²³⁹ *Ibid.*

²⁴⁰ *Ibid.*

²⁴¹ Gavella; Belaj. Nasljedno. str. 132.

je oporučitelj bio natjeran prijetnjom ili silom da je napravi ili se odlučio napraviti je zbog toga što je bio prevaren ili što se nalazio u zabludi.²⁴²

9.2. NUŽNO NASLJEDNO PRAVO

Svatko je ovlašten za slučaj svoje smrti opukom sebi odrediti nasljednika, ali zbog zaštite opravdanih interesa članova uže obitelji, određeno je koja prava glede ostavine pripadaju članovima uže obitelji, makar i protiv ostaviteljeve volje te se postavljaju granice oporučnim i drugim raspolaganjima za slučaj smrti. Nužni nasljednici su ostaviteljevi potomci, njegova posvojčad i njihovi potomci te njegov bračni drug.²⁴³ Ostaviteljevi roditelji, posvojitelji i ostali predci nužni su nasljednici samo ako su trajno nesposobni za rad i nemaju nužnih sredstava za život.²⁴⁴ Prema Gaju bilo je ovako: „Svoji i nužni nasljednici su npr. sin ili kćer, unuk ili unuka od sina i ostali potomci koji se u momentu smrti dekujusa nalaze pod njegovom *patria potestas*.“²⁴⁵

Raspolaganja za slučaj smrti koja su suprotna nečijem pravu na nužni dio pobojna su.²⁴⁶ Nužni dio potomaka, posvojčadi i njihovih potomaka te bračnog druga iznosi jednu polovicu, a nužni dio ostalih nasljednika jednu trećinu onoga dijela koji bi svakom pojedinom od njih pripao po zakonskom redu nasljeđivanja.²⁴⁷

Vrijednost ostavine na temelju koje se izračunava vrijednost nužnog dijela utvrđuje se tako da se prvo treba popisati i procijeniti sva dobra koja je ostavitelj imao u času smrti, računajući i ono čime je raspolagao opukom. Od utvrđene vrijednosti dobara koja je ostavitelj imao u času smrti odbija se iznos ostaviteljevih dugova, iznos troškova popisa i procjene ostavine i troškova pokopa ostavitelja. Tako dobivenom ostatku pribraja se vrijednost svih darova koje je ostavitelj učinio na bilo koji način nekom zakonskom nasljedniku bez obzira nasljeđuje li ostavitelja pa i darova učinjenih nasljednicima koji se odriču nasljedstva, kao i onih darova za koje je ostavitelj naredio da se ne uračunaju nasljedniku u njegov nasljedni dio. Time se pribraja i vrijednost darova koje je ostavitelj u zadnjoj godini svoga života učinio drugim osobama koje nisu zakonski nasljednici, osim manjih uobičajenih darova.²⁴⁸

²⁴² *Ibid.*

²⁴³ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19

²⁴⁴ *Ibid.*

²⁴⁵ Gaj. Inst., 2, 156., str. 133.

²⁴⁶ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19

²⁴⁷ *Ibid.*

²⁴⁸ *Ibid.*

Oporučitelj može isključiti iz nasljedstva nasljednika koji ima pravo na nužni dio ako se on povredom neke obveze teže ogriješio prema ostavitelju, ako je namjerno počinio teže kazneno djelo prema njemu ili njegovu bračnu drugu, djetetu ili roditelju, ako je počinio kazneno djelo protiv Republike Hrvatske ili vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, ako se odao neradu ili nepoštenom životu.²⁴⁹ Isključenje iz nasljedstva može biti potpuno ili djelomično. Razlog za isključenje mora postojati u vrijeme oporučivanja te ga oporučitelj mora u oporuci izričito navesti.²⁵⁰

9.3. ZAKONSKO NASLJEDNO PRAVO

Zakonsko nasljeđivanje je stjecanje nasljednog prava zbog ostaviteljeve smrti koje se zbiva neposredno na temelju zakona jer u trenutku otvaranja nasljedstva u pogledu stjecatelja postoje one pravne činjenice koje su zakonom određeni pravni temelj nasljeđivanja ostavitelja.²⁵¹

Na temelju zakona ostavitelja nasljeđuju njegovi potomci, posvojučad i njihovi potomci, njegov bračni drug, roditelji, posvojitelji, braća i sestre i njihovi potomci, njegovi djedovi i bake i njihovi potomci i njegovi ostali predci.²⁵² Odnos među potencijalnim zakonskim nasljednicima svrstan je u različite nasljedne redove koji su određeni načelom isključivosti. Po tom načelu potencijalni nasljednici iz bližeg reda isključuju potencijalne nasljednike daljnjih redova.

Ostavitelja nasljeđuju prije svih njegova djeca i njegov bračni drug zato kažemo da oni ulaze u prvi nasljedni red.²⁵³ U slučaju da ostavitelj nije ostavio potomke, njega nasljeđuju njegovi roditelji i njegov bračni drug, a ako su oba roditelja umrla prije ostavitelja, bračni drug nasljeđuje cijelu ostavinu.²⁵⁴ Ako je jedan ostaviteljev roditelj umro prije ostavitelja koji nije ostavio bračnog druga, dio ostavine koji bi mu pripao da je nadživio ostavitelja nasljeđuju njegova djeca (ostaviteljeva braća i sestre), njegovi unuci i praunuci i njegovi daljnji potomci.²⁵⁵ U treći nasljedni red ulaze ostaviteljevi djedovi i bake, u četvrti pradjedovi i prabake, a iza njih ostavitelja nasljeđuju daljnji njegovi predci, redom, po pravilima po kojima nasljeđuju njegovi pradjedovi i prabake.²⁵⁶

²⁴⁹ *Ibid.*

²⁵⁰ U slučaju spora o opravdanosti isključenja teret dokaza da je isključenje opravdano leži na onome koji se na isključenje poziva. *Ibid.*

²⁵¹ Gavella; Belaj. *Nasljedno*. str. 189.

²⁵² *Zakon o nasljeđivanju*, Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19

²⁵³ *Ibid.*

²⁵⁴ *Ibid.*

²⁵⁵ *Ibid.*

²⁵⁶ *Ibid.*

10. ZAKLJUČAK

Pravna osnova za stjecanje nasljedstva, kako u rimskom, tako i u hrvatskom zakonodavstvu, može biti dvojaka: a) poseban pravni posao što ga je napravio ostavitelj – oporuka (testamentarno nasljeđivanje) i b) opći pravni propis (zakonsko nasljeđivanje).

Prethodno opisan način nasljeđivanja zovemo zakonskim nasljeđivanjem, a bit će moguć samo ako umrli nije napravio oporuku. Shodno tome, možemo zaključiti kako oporučno nasljeđivanje ima prednost pred zakonskim.

Uz redovne oblike oporuke (privatna i javna), kako u rimskom, tako i u hrvatskom nasljednom pravu, postoje i oporuke u izvanrednim okolnostima, s tim da je u rimskom nasljednom pravu to najčešće bila vojnička oporuka. Osim nje, prisutne su bile i oporuka sačinjena na selu te oporuke za koje su bile potrebne veće formalnosti (oporuke nepismenih i slijepih). Za razliku od toga, u hrvatskom pravu nisu izričito navedene izvanredne okolnosti, nego se takav oblik oporuke koristi kada oporučitelj, zbog istih, nije u mogućnosti oporučiti u niti jednom valjanom obliku.

Dotaknemo li se zakonskog nasljeđivanja, u rimskom pravu razlikujemo agnatsko i kognatsko. Agnatsko se veže uz civilno nasljedno pravo gdje se razlikuju tri nasljedna reda (*sui heredes*, *proximus agnatus* i *gentiles*). Potom je pretor uveo tzv. bonorum posesiju i nasljednike podijelio u četiri nasljedna reda. Tek je Justinijanovo zakonodavstvo, nastalo stapanjem civilnog i pretorskog nasljednog prava, dalo podlogu za razvoj nasljednog prava u obliku u kojem ga danas poznajemo. Njegovo zakonodavstvo karakterizirale su bitne unutrašnje promjene kojima je ukinuo nasljeđivanje po agnatskom načelu i odredio da će ubuduće *ab intestato* nasljeđivati samo krvni srodnici po određenim nasljednim redovima. U suvremenom hrvatskom zakonodavstvu ne poznajemo agnatsko nasljeđivanje nego se isto vrši samo po načelu kognacije tj. nasljednim redovima, na način da prvi nasljedni red isključuje svaki sljedeći itd. po načelu isključivosti.

Ipak, da bi se sačuvali interesi najbližih članova obitelji, već je rimsko pravo poznavalo nužno nasljedno pravo. Isprva, takva svrha nije se mogla učinkovito ostvarivati jer se nasljednik mogao iznaslijediti. Tek su Justinijanove reforme nužnog nasljednog prava uvele striktna pravila, a ona su se prenijela i u naše zakonodavstvo (npr. da bi oporučitelj mogao isključiti nekog od nasljednika, mora biti ispunjen neki od taksativno navedenih razloga isključenja).

Osvrnemo li se, dakle, na rimsko nasljedno pravo, najizraženije razlike, u odnosu na suvremeno nasljedno pravo, odnose se na početne oblike rimskog nasljednog prava, točnije na civilno pravo koje se vremenom reformiralo te poprimilo oblik nasljeđivanja kakav je i danas.

11. LITERATURA

1. Boras, Mile; Margetić, Lujo. Rimsko pravo. 4. izd., Rijeka: Pravni fakultet, 1998., str. 257. – 260.
2. Eisner, Bertold; Horvat, Marijan. Rimsko pravo. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1948., str. 469. – 539.
3. Gaj. Institucije. Beograd: Nolit, 1982., str. 113. – 205.
4. Gavella, Nikola; Belaj, Vlado. Nasljedno pravo. 3. izd., Zagreb: Narodne novine, 2008., str. 69 – 241.
5. Horvat, Marijan. Rimsko pravo. Zagreb: Pravni fakultet, 2017., str. 393. – 425.
6. Horvat, Marijan; Petrak, Marko. Rimsko pravo. 17. izd., Zagreb: Pravni fakultet, 2022., str. 348 – 389.
7. Justinijan. Institucije. Zagreb: Biblioteka *Latina et Graeca*, 1994., str. 165. – 293.
8. Romac, Ante. Izvori rimskog prava. Zagreb: Informator, 1973., str. 467. – 533.
9. Romac, Ante. Rimsko pravo. Zagreb: Pravni fakultet, 1998., str. 415. – 461.
10. *Zakon o nasljeđivanju*, Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19